

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**МАТЕРІАЛИ V ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ, ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

(Суми, 20-21 квітня 2017 року)

**Суми
2017**

континууму були необхідними передумовами інноваційної активності людей і детермінантами еволюції соціальних інститутів.

Завдяки туризму значно зростають духовні запити, відбувається диференціація соціальних потреб, виникає прагнення до систематичного ознайомлення з іншими моделями соціальної поведінки та матеріальною і духовною наочною діяльністю, відбувається чуттєве та наочне пізнання світу. У сучасному світі туризм став невід'ємним чинником розвитку людської цивілізації. Завдяки цьому відбувається пізнання світу в планетарному масштабі, глобалізація і стандартизація моделей соціальної поведінки, об'єднаних у рамках загальних ціннісних, нормативно-поведінкових і естетичних ідеалів.

Література

1. Бодрийяр, Ж. Америка [Текст] / Ж. Бодрийяр. – СПб. : Владимир Даль, 2000. – 206 с.
2. Мид, М. Культура и мир детства [Текст] / М. Мид. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2004. – 878 с.

ПРО ІСТОРІОСОФІЮ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В'ячеслав Артюх

У великого українського історика Михайла Грушевського (1866–1934) історіософські погляди формувалися під великим впливом позитивістської епістемологічної парадигми. Звідсіля й велика кількість паралелей з поглядами І. Франка на історичний процес. Хоча, потрібно зазначити, що протягом довгого творчого життя у Грушевського його історіософія зазнавала трансформації також і під впливами ідей Е. Дюркгайма, методології «психології народів» В. Вундта та настанов неокантіанства, але все ж позитивістський компонент у цьому «букеті впливів» завжди залишався головним.

В уявленнях про суб'єкт історичного процесу на перше місце у нього виходить детермінуюча ці погляди залежність від народницького типу світогляду. Сам Грушевський цей ідеологічний контекст своїх історичних поглядів характеризував так:

«... я був вихований в строгих традиціях українського радикального народництва, що виводилося від кирило-мефодіївських братчиків, і

твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і влади вина лежить по стороні влади, бо інтерес трудового народу – се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі сьому трудовому народові не добре, се його право обрахуватися з нею» [1, 12].

Отже, суб'єктом історичного процесу він називає народ. Ще в молоді роки, стаючи до викладацької праці, він проголосив у вступній лекції 1894 року у Львівському університеті своє кредо: «Народ, маса народня... повинний бути альфою і омегою історичної розвідки. Він – із своїми ідеалами й змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхами і помилками – єсть єдиний герой історії» [2, 73].

Народ/нація на відміну від донаціональної категорії етнографічної маси виступає максимально організованою і структурованою соціальною одиницею. Історія такого народу/нації подається Грушевським як цілісний процес в образі органіцистської метафори «національного тіла», що на лінії часу проходить етапи народження, становлення, занепаду та відродження. Національний історичний процес проявляє себе в трьох площинах: суспільно-економічній, політичній та культурній. Він також розчленований на історичні періоди. Приміром, український історичний процес, як видно з його «Історії України-Руси» та «Очерка истории украинского народа» має, принаймні, п'ять таких періодів: 1) доба Київської Русі; 2) Литовсько-Польська доба; 3) козацька доба; 4) період бездержавності і 5) з XIX століття – початок національного відродження.

Грушевського також цікавлять питання внутрішніх механізмів, що рухають «колесо історії».

По-перше, це проблема соціальної еволюції і чільно пов'язаний з нею концепт поступу. І хоча категорія «еволюції» у творах Грушевського зустрічається набагато частіше за «поступ», але останній прикладається в основному до масштабів всесвітньої історії, виражаючи її універсалістські смисли. Термін же еволюції репрезентує у нього більше світ часткових національних історій. Еволюція є та матрична ідея, якою пронизано абсолютну більшість історичних та публіцистичних творів історика. На відміну від Франка, у Грушевського немає праць, спеціально присвячених проблемі поступу, але фрагментарні згадки про нього є досить частими в його історичних творах. Механізм невинного («вічного») поступу спрацьовує в межах еволюційної моделі руху історичного процесу. Категорія ж поступу вказує на напрямок еволюційного руху, поступ –

це та складова еволюції, що протистоїть процесам застою й регресу в суспільному, політичному, культурному й духовному житті нації. Хоча, якщо не проводити поверхневі смислові розбіжності між категоріями еволюції та поступу, а звернути увагу на позитивістські витоки смислової подібності цих категорій, то не буде великою помилкою, якщо ми цілком у спенсерівському дусі скажемо, що й у Грушевського «закон поступу» є еквівалентним «закону еволюції».

Як можна зробити висновок із багатьох проаналізованих фрагментів критеріїв історичного поступу у Грушевського два і вони знаходяться в ситуації амбівалентності. По-перше, це відповідність його «загальнолюдському» історичному розвитку. Якщо цей критерій прикласти до українського історичного процесу, то це означає, що його поступ буде фіксуватися за умови, коли він буде відповідати поступу всього людства. По-друге, це корисність поступу для розвитку окремої нації, тобто поступальне лише те, що працює на досягнення українським етносом стану політичної нації [3, 95].

Той ідеал, що як регулятивна ідея спрямовує на себе вектор поступу є для Грушевського реальна людина, наближена до своєї сутності, по-іншому – це ідеал гуманізму, або як він пише:

«Мета роду людського, людського існування, єсть якомога ширший і повніший розвій заложених у єму духовних сил і через цей розвій якомога ширше запровадження в життя принципів правди, добра і краси» (цит. за: [3, 99]).

У цього великого історика ми зустрічаємо такий образний опис поняття поступу:

«Людський поступ – се безконечне громадження мільярдів атомів сих малих діл, солідно і совісно сповнюваних. Як з незмінної творчої роботи мільярдів коларових поліпів виростають могутні громади коралових скал, так плідна муравельна праця поколінь, совісно сповнюваний буденний обов'язок незмінно громадають культурні капітали суспільности і людства» [4, 66].

Отже, поступ як цілісність постає сумою простих його елементів («малих діл»), що рухають національну спільноту по лінії подальшої ускладненості й диференціації.

По-друге, розглядаючи український історичний процес крізь призму еволюціоністської схеми, Грушевський піднімає й проблему рушійних сил цієї еволюції, а це теорія «багатофакторності» як позитивістський варіант історичної причинності. О. Пріцак вважає, що Грушевський до складу своєї історіософської концепції відніс три

фактори, як комбінацію різних суспільних і географічних сил, які рухали українське історичне життя: територію, населення і державу [5, 20]. У своїй пізній соціологічній праці «Початки громадянства» (1921) сам Грушевський визначає трохи інший набір факторів історичної еволюції (які вірні, принаймні, для розуміння життя первісних спільнот) – це біологічний, економічний та психологічний (куди він відносить звичай, релігійну уяву, мораль, мистецтво) [6, 38–39]. Тут Грушевський, погоджуючись з двома факторами, названими Ф. Енгельсом: економічним (продукція життєвих засобів) та біологічним (продовження роду), додає ще й свій третій – психологічний. І далі він виступає проти узагальнення у побудові незмінних каузальних ланцюгів.

Ці фактори виконують змушуючий вплив на виникнення найрізноманітніших фактів історичного знання (соціальних, політичних, культурних). Як видно, у Грушевського не було жорсткого і сталого набору факторів як якоїсь постійно домінуючої детермінанти історичного розвитку. У своїх працях він говорить про найрізноманітніші фактори як рушійні сили історичного життя. Та й відносно самого історичного процесу потрібно також говорити про несталість і про домінування на різних етапах історичної еволюції різних змушуючих факторів. Він схиляється до думки що ідея багатофакторності повинна пояснювати не весь історичний процес, а історичну епоху чи конкретну історичну ситуацію. Тут історика повинно турбувати лише те, чи з достатньою повнотою названі фактори, щоб правильно пояснити локальну ситуацію.

Так, як відбувається взаємодія комбінацій найрізноманітніших факторів, то це приводить до сприйняття історичного процесу як такого, що керується «сліпою» і «непередбачуваною» силою, а вона породжує, у свою чергу, рух в часі найрізноманітніших колективних суб'єктів історичного життя. Таке несприйняття жорсткої детермінації історичного процесу географічно-суспільно-економічними факторами виводить історіософію Грушевського поза межі позитивістської парадигми і засвідчує, принаймні, вільне використання ним історико-теоретичних напрацювань позитивізму.

Будучи прикладеними до українського історичного процесу, ці концепти еволюції, поступу, багатофакторності працюють на виконання глобального завдання – конструювання образу відроджуваного в темпоральних точках тепер та майбутнього

українського народу/нації, що засвідчує ще й телеологічний характер історіософії Грушевського.

Використана література

1. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання / М. Грушевський // Борітеся – поборете. – 1920. – № 1. – С. 1–54.
2. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії Русі // Твори: у 50 т. / Михайло Грушевський. – Т. 1. – Львів: Світ, 2002. – С. 65–74.
3. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття) / В. Тельвак. – Нью-Йорк; Дрогобич [Б. в.], 2002. – С. 235 с.
4. Грушевський М. Наша політика. Збірник статтів / М. Грушевський. – Львів, 1911. – 119 с.
5. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського / О. Прицак. – К.; Кембридж [Б. в.], 1991. – 80 с.
6. Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія) / М. Грушевський. – [Wien], 1921. – 328 с.

ЗНАЧЕННЯ ПРАЦІ ГРУШЕВСЬКОГО «ЗВИЧАЙНА СХЕМА “РУССКОЇ» ІСТОРІЇ...”» ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Володимир Волошин

Сучасники називали Михайла Грушевського «батьком української нації». І якщо за цією метафорою криється яесь автентичне значення, то воно повинно стосуватися, в першу чергу, реалізації основних ідей, названої в заголовку праці. Повна назва цієї статті, що її М. Грушевський написав у 1903 і опублікував у 1904 році: «Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства». Основні її ідеї він почав зреалізовувати уже в своїй багатотомній «Історії України-Руси» (перший том – 1898) та «Очерке истории украинского народа» (1904).

У цій праці він деконструє усталену схему російської історії, що легітимізувала імперські реалії XIX століття і за якою «вона починається з передісторії Східної Європи... потім мова йде про розселення слов'ян, про сформування Київської держави; історія її